

Хартія Ради Європи з Освіти для Демократичного Громадянства й Освіти з Прав Людини

Рекомендація CM/Rec(2010)7,
ухвалена Комітетом Міністрів
Ради Європи 11 травня 2010 р.,
та пояснювальний меморандум

Публікація Ради Європи

Відтворення текстів цієї публікації дозволяється тільки за умови цитування її повної назви та посилання на джерело, тобто Раду Європи. Якщо ці тексти публікуються з комерційною метою чи перекладаються однією з неофіційних мов Ради Європи, просимо звертатися до publishing@coe.int.

Переклад здійснено в рамках Всеукраїнської програми освіти для демократичного громадянства «Демократична школа» Європейського Центру ім. Вергеланда, Міністерства освіти і науки України й Ради Європи, за співпраці з Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», Спільною програмою ЄС та Ради Європи «Освіта для демократичного громадянства/освіта з прав людини в шести країнах Східного партнерства» і за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія.

Рекомендація CM/Rec(2010)7 ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р. на пропозицію Керівного комітету з освіти (CDED)
Ця публікація містить текст Рекомендації CM/Rec(2010)7 та пояснювальний меморандум до неї.

Видавництво Ради Європи
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>
ISBN 978-92-871-6898-6
Рада Європи, жовтень 2010 р.
Видано Радою Європи

© Рада Європи, 2010 англomовна публікація

© European Wergeland Centre, 2016 український переклад

Текст створений та використовується з дозволу Ради Європи. Цей неофіційний переклад публікується за згодою Ради Європи, але під особисту відповідальність перекладача(ів).

Рекомендація CM/Rec(2010)7

Комітету Міністрів для держав-членів щодо Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини

(Ухвалена Комітетом Міністрів 11 травня 2010 р. на 120-й сесії)

Комітет Міністрів, відповідно до пункту б статті 15 Статуту Ради Європи, пам'ятаючи про ключову місію Ради Європи – захист прав людини, підтримку демократії та верховенства права;

будучи твердо переконаним у тому, що освіта та навчання відіграють основну роль у здійсненні цієї місії;

беручи до уваги право на освіту, закріплене міжнародним правом, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини (ETS N 5), Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Конвенції про права дитини;

пам'ятаючи, що Світова конференція з прав людини, що відбулася у Відні 1993 р., закликала держави включити права людини, демократію і верховенство права як предмети в навчальні програми всіх освітніх закладів формальної і неформальної освіти;

беручи до уваги рішення, прийняте на 2-му Саміті глав держав і урядів Ради Європи (1997), розпочати ініціативу з освіти для демократичного громадянства з метою поглибити усвідомлення громадянами своїх прав та обов'язків у демократичному суспільстві;

пам'ятаючи Рекомендацію Rec(2002)12 Комітету міністрів щодо освіти для демократичного громадянства та прагнучи продовжувати розвивати її положення;

беручи до уваги Рекомендацію Rec(2003)8 Комітету міністрів про сприяння та визнання неформальної освіти / навчання молоді та Рекомендацію Rec(2004)4 державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті і професійній підготовці;

беручи до уваги Рекомендацію 1682 (2004) Парламентської асамблеї, що закликає до розробки Європейської рамкової конвенції про освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини;

відповідаючи на заклик 7-ї Конференції міністрів європейських країн з питань молоді, що відбулася в Будапешті 2005 р., про розробку рамкового документа з питань політики в галузі освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини;

прагнучи зробити внесок у досягнення цілей Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН 2005р., регіональним партнером якої в Європі виступає Рада Європи;

прагнучи розвивати досвід Європейського року громадянства через освіту (2005), упродовж якого держави й неурядові організації повідомляли про численні приклади добрих практик у галузі освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, а також збирати, кодифікувати та поширювати ці добрі практики в країнах Європи;

враховуючи те, що держави-члени несуть відповідальність за організацію і зміст своїх систем освіти;

визнаючи ключову роль, яку відіграють неурядові та молодіжні організації в цій сфері освіти, і прагнучи підтримати їх у цьому,

рекомендує урядам держав-членів:

- запровадити заходи, що опираються на положення Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, викладені в додатку до цієї рекомендації;
- забезпечити широке розповсюдження Хартії в середовищі владних структур, відповідальних за освіту й молодь;

Дає доручення Генеральному секретареві передати цю рекомендацію:

- урядам держав-сторін Європейської культурної конвенції (ETS N 18), що не є членами Ради Європи;
- міжнародним організаціям.

Додаток до Рекомендації CM/Rec(2010)7

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини

Ухвалена в рамках Рекомендації CM/Rec(2010)7 Комітету Міністрів

Розділ I – Загальні положення

1. Сфера дії

Ця Хартія стосується освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, визначення якої подано в пункті 2. Вона безпосередньо не стосується таких споріднених сфер, як міжкультурна освіта, освіта заради рівності, освіта для сталого розвитку й миротворча освіта, за винятком тих випадків, де вони перетинаються і взаємодіють з освітою для демократичного громадянства та освітою з прав людини.

2. Визначення

Для цілей цієї Хартії:

a. Термін «освіта для демократичного громадянства» означає освіту, професійну підготовку, підвищення рівня обізнаності, інформацію, практики і діяльність, спрямовані на передачу знань, розвиток навичок і розуміння й формування їхнього ставлення і поведінки, що дозволять тим, хто навчається, ширше використовувати демократичні права й обов'язки в суспільстві та захищати їх, цінувати різноманітність і відігравати активну роль у демократичному житті з метою підтримки й захисту демократії і верховенства права.

b. Термін «освіта з прав людини» означає освіту, професійну підготовку, підвищення рівня обізнаності, інформацію, практики й діяльність, спрямовані на передачу знань, розвиток навичок і розуміння й формування їхнього ставлення та поведінки, що дозволять тим, хто навчається, сприяти розбудові й захисту загальної культури прав людини в суспільстві з метою підтримки й захисту прав людини й основних свобод.

c. Термін «формальна освіта» означає структуровану систему освіти й професійної підготовки, що охоплює дошкільну і початкову, середню та вищу освіту. Вона здійснюється, як правило, у загальноосвітніх і професійно-технічних закладах і веде до видачі офіційного документа про освіту.

d. Термін «неформальна освіта» означає будь-яку заплановану програму освіти, спрямовану на покращення цілого ряду навичок і компетентностей за межами формального освітнього середовища.

е. Термін «інформальна освіта» означає процес, що триває впродовж усього життя, під час якого кожна особа формує свої цінності й ставлення, здобуває навички і знання під впливом власного оточення та щоденного досвіду (сім'ї, групи ровесників, сусідів, зустрічей з іншими людьми, ресурсів у бібліотеці, мас-медіа, роботи, ігор тощо).

3. Зв'язок між освітою для демократичного громадянства й освітою з прав людини

Освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини тісно взаємопов'язані й взаємно доповнюють одна одну. Вони відрізняються за тематикою і сферою її охоплення, але не за цілями й практиками. Освіта для демократичного громадянства зосереджує головну увагу на демократичних правах, обов'язках й активній участі у громадській, політичній, соціальній, економічній, правовій і культурній сферах життя суспільства, тоді як освіта з прав людини розглядає ширший спектр прав людини й основних свобод у всіх аспектах життя людини.

4. Конституційні структури й пріоритети держав-членів

Завдання, принципи та політика, викладені нижче, повинні застосовуватися:

- a. з належною повагою до конституційних структур кожної держави-члена, використовуючи відповідні для цих структур засоби;
- b. беручи до уваги пріоритети та потреби кожної держави-члена.

Розділ II – Завдання та принципи

5. Завдання та принципи

Під час формування своєї політики, законодавства й практики, держави-члени повинні керуватися наступними завданнями й принципами.

- a. Кожна особа, яка знаходиться на території цієї держави, повинна мати можливість здобувати освіту для демократичного громадянства й освіту з прав людини.
- b. Процес навчання в галузі освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини триває впродовж усього життя. Ефективне навчання в цій сфері передбачає широкий спектр зацікавлених сторін, включаючи політиків, освітян, здобувачів освіти, батьків, освітні заклади, органи управління освітою, державних службовців, неурядові й молодіжні організації, мас-медіа й представників широкої громадськості.

с. Усі засоби освіти й навчання, формальні, неформальні чи інформальні, відіграють свою роль у цьому освітньому процесі та є цінними для підтримки його принципів та виконання його завдань.

д. Неурядові й молодіжні організації роблять значний внесок в освіту для демократичного громадянства й освіту з прав людини, особливо, через неформальну й інформальну освіту і, відповідно, потребують ширших можливостей і підтримки для забезпечення цього внеску.

е. Практика й заходи з навчання та викладання повинні відповідати принципам і цінностям демократії та прав людини, а також сприяти їхньому поширенню; зокрема, урядування в навчальних закладах, включно зі школами, має відображати й пропагувати цінності прав людини, сприяти розвитку спроможності й активній участі школярів, педагогічного персоналу і зацікавлених сторін, включаючи батьків.

ф. Важливим елементом усього процесу освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини є сприяння соціальної згуртованості й міжкультурному діалогу й визнання цінності різноманітності й рівності, включно з гендерною рівністю; з цією метою важливо розвивати знання, особисті та соціальні навички й розуміння, які зменшують конфлікти, підвищують визнання й розуміння відмінностей між релігійними й етнічними групами, зміцнюють взаємоповагу до людської гідності й спільних цінностей, заохочують діалог і сприяють ненасильницькому розв'язанню проблем і суперечок.

г. Однією з основних цілей освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини є не просто надання учням знань, розуміння і навичок, але й сприяння їхній готовності брати участь у житті суспільства, захищати та підтримувати права людини, демократію та верховенство права.

h. Постійне навчання і підвищення кваліфікації як фахівців у сфері освіти й молодіжних лідерів, так і самих тренерів щодо принципів і практики освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, є невід'ємною частиною надання та підтримки ефективної освіти в цій галузі й, відповідно, повинні бути належно сплановані і забезпечені ресурсами.

і. Слід сприяти партнерству й співпраці між широким колом зацікавлених сторін, залучених до освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини на державному, регіональному й місцевому рівнях, з тим, щоб якнайповніше використати потенціал їхньої ролі, зокрема

політиків, фахівців у галузі освіти, здобувачів освіти, батьків, освітніх закладів, неурядових і молодіжних організацій, мас-медіа й представників широкої громадськості.

ї. Беручи до уваги міжнародний характер цінностей і зобов'язань у галузі прав людини й спільних принципів, що лежать в основі демократії й верховенства права, важливо, щоби держави-члени здійснювали й сприяли міжнародній і регіональній співпраці у сфері діяльності, яку окреслено цією Хартією, виявленню й обміну добрими практиками.

Розділ III – Напрями політики

6. Формальна загальна й професійна освіта

Держави-члени повинні включати освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини в навчальні програми формальної освіти на дошкільному, початковому й середньому рівнях шкільної освіти, а також у загальну та професійну освіту і підготовку. Держави-члени повинні також продовжувати підтримувати, переглядати та оновлювати зміст освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини в цих навчальних програмах, щоб забезпечити їхню актуальність і сприяти сталому розвитку цієї галузі.

7. Вища освіта

Держави-члени, поважаючи принципи академічної свободи, повинні сприяти запровадженню освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини у вищих **навчальних закладах, зокрема, для майбутніх фахівців** в освітній галузі.

8. Демократичне врядування

Держави-члени повинні пропагувати демократичне врядування у всіх освітніх закладах як бажаний і успішний метод урядування сам по собі та як практичний спосіб вивчення й набуття досвіду демократії, поваги до прав людини. Вони повинні заохочувати і сприяти, за допомогою відповідних засобів, активній участі тих, хто навчається, педагогічного колективу й зацікавлених сторін, включно з батьками, в управлінні закладами освіти.

9. Професійна підготовка

Держави-члени повинні забезпечити вчителів, інших працівників сфери освіти, молодіжних лідерів і тренерів необхідною початковою

підготовкою та систематичним підвищенням кваліфікації у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Це сприятиме здобуттю ними глибоких знань і розуміння цілей і принципів цієї дисципліни, оволодінню відповідними методами навчання й викладання, а також іншими ключовими навичками, важливими для їхньої галузі освіти.

10. Роль неурядових організацій, молодіжних організацій та інших зацікавлених сторін

Держави-члени повинні підтримувати роль неурядових і молодіжних організацій в освіті для демократичного громадянства й освіти з прав людини, особливо, у неформальній освіті. Вони повинні визнати ці організації і їхню діяльність як важливу частину системи освіти й надавати їм, де це можливо, необхідну підтримку й повною мірою використовувати їхні експертні знання, що можуть бути корисними у всіх формах освіти. Держави-члени повинні також підтримувати і пропагувати освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини серед інших зацікавлених сторін, зокрема мас-медіа та широкої громадськості, з тим, щоб якнайповніше використати потенціал внеску, який вони можуть зробити в цій галузі.

11. Критерії оцінки

Держави-члени повинні розробити критерії для оцінки ефективності програм освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Невід'ємною частиною такої оцінки має стати зворотній зв'язок від тих, хто навчається.

12. Наукові дослідження

Держави-члени повинні започаткувати й надалі підтримувати наукові дослідження в галузі освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, які б допомогли оцінити поточну ситуацію у цій сфері й забезпечити зацікавлені сторони, включно з політиками, освітніми закладами, шкільною адміністрацією, учителями, здобувачами освіти, неурядовими й молодіжними організаціями порівняльною інформацією, яка б дозволила оцінити свою ефективність, підвищити успішність і покращити власну діяльність. Ці наукові дослідження могли б стосуватися, серед іншого, навчальних планів, інноваційних практик, методів викладання та розробки систем оцінювання, зокрема, критеріїв і показників оцінки. Держави-члени мають у всіх можливих випадках ділитися

результатами наукових досліджень з іншими державами-членами й зацікавленими сторонами.

13. Навички для сприяння соціальної згуртованості, урізноманітнення й поведження з відмінностями й конфліктами

У всіх сферах освіти держави-члени повинні підтримувати впровадження освітніх підходів і методів навчання, що спрямовані на навчання того, як жити разом у демократичному й багатокультурному суспільстві, і забезпечення учнів можливостями набувати знання й навички, що сприяли б соціальній згуртованості, спонукали цінувати різноманітність і рівність, визнавати відмінності – зокрема, між різними релігійними й етнічними групами – і врегульовувати суперечки та конфлікти в ненасильницький спосіб, поважаючи права один одного, а також боротися з усіма формами дискримінації й насильства, особливо зі цькуванням і домаганнями.

Розділ IV – Оцінювання й співпраця

14. Оцінювання й перегляд

Держави-члени повинні регулярно оцінювати стратегію й політику, яку вони зобов'язалися здійснювати стосовно цієї Хартії, і за потреби, переглядати цю стратегію й політику. Вони можуть робити це, співпрацюючи з іншими державами-членами, наприклад, на регіональній основі. Будь-яка держава-член може також звертатися за допомогою до Ради Європи.

15. Співпраця в подальшій діяльності

Держави-члени повинні, за необхідності, співпрацювати одна з одною й через Раду Європи в процесі досягнення цілей і принципів цієї Хартії шляхом:

- a. спільної роботи над темами, що становлять спільний інтерес, і задля досягнення визначених пріоритетів;
- b. сприяння багатосторонній і транскордонній співпраці, включно з існуючою мережею координаторів з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини;
- c. обміну, розвитку, кодифікації й забезпечення поширення добрих практик;
- d. інформування всіх зацікавлених сторін, включно з широкою

громадськістю, про цілі й хід виконання Хартії;

е. підтримки європейських мереж неурядових організацій, молодіжних організацій і фахівців у галузі освіти й співпраці між ними.

16. Міжнародна співпраця

Держави-члени повинні ділитися результатами своєї роботи у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини в рамках Ради Європи з іншими міжнародними організаціями.

Пояснювальний меморандум

1. Передумови, початок роботи й історія переговорів

1. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й прав людини (Хартія), ухвалена в рамках Рекомендації СМ/Rec(2010)7 Комітету Міністрів, становить важливий етап у роботі Ради Європи у цій сфері.

Стимулом до роботи над нею став 2-й Саміт глав держав і урядів Ради Європи, який відбувся в Страсбурзі 10-11 жовтня 1997 р., коли глави держав і урядів держав-членів постановили:

започаткувати ініціативу впровадження освіти для демократичного громадянства з метою поглибити усвідомлення громадянами їхніх прав і обов'язків у демократичному суспільстві. (Підсумкова декларація 2-го Саміту глав держав і урядів Ради Європи).

Це рішення відобразило зростання усвідомлення ролі освіти в пропагуванні головних цінностей Ради Європи – демократії, прав людини й верховенства права, а також у запобіганні порушенням прав людини. У ширшому значенні цього слова, освіту все частіше розглядають як механізм захисту від зростання насильства, расизму, екстремізму, ксенофобії, дискримінації й нетолерантності. Також було визнано, що освіта робить вагомий внесок у соціальну згуртованість і соціальну справедливість. На основі рішення 2-го Саміту, Організація отримала завдання розвивати різноманітні програми співпраці в галузі громадянської освіти й освіти з прав людини, у галузях формальної і неформальної освіти.

2. На політичному рівні рішення 2-го Саміту було виконане завдяки розробці Декларації й Програми дій з освіти для демократичного громадянства, що була ухвалена на засіданні Комітету Міністрів у Будапешті 7 травня 1999 р. На оперативному рівні, впродовж першого етапу проекту, з 1997 р. до 2000 р., різні підрозділи Ради Європи спільно вивчали визначення, основні поняття, методи, практики і матеріали, а також підтримували місцеві проекти («ділянки громадянства»). У жовтні

2000 р. результати першого етапу проекту міністри освіти схвалили на зустрічі в Кракові. Вони підтвердили, що проект слід продовжувати, а також звернулися до Комітету Міністрів за розробкою рекомендації в цій галузі.

3. На другому етапі проекту, що тривав із 2001 р. до 2004 р., були розроблені напрями політики, заснована мережа координаторів з освіти для демократичного громадянства в державах-членах та здійснена підготовка до Європейського року громадянства через освіту (далі – Року), проведення якого було заплановане на 2005 р. Важливою подією цього етапу було також ухвалення Комітетом Міністрів Рекомендації Rec(2002)12 державам-членам щодо освіти для демократичного громадянства у відповідь на вищезгаданий запит міністрів освіти.

4. Рік був успішно проведений 2005 р. та сприяв подальшому поглибленню усвідомлення в державах-членах важливості цінностей освіти для демократичного громадянства, а також спричинився до зростання кількості країн, у яких така освіта була запроваджена в навчальні програми й програми навчання впродовж життя. Цей Рік, який завершила підсумкова конференція в м. Сіная, Румунія, дав можливість країнам і неурядовим організаціям поділитися багатьма прикладами добрих практик у цій сфері.

5. Попри те, що поступ у сфері політики й практики держав-членів, продемонстрований упродовж цього Року, став свідченням того, що країни відповідають на рекомендації, викладені в Рекомендації Rec(2002)12, з самого початку лунали заклики до ухвалення більш ґрунтовного рамкового політичного документа в цій галузі, який мав би зобов'язальну силу. У жовтні 2004 р. Парламентська Асамблея рекомендувала Комітетові Міністрів розробити проект Європейської рамкової конвенції з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (Рекомендація Асамблеї 1682 (2004) щодо освіти в Європі). У грудні 2004 р. у Вроцлавській Декларації з 50-річчя культурної співпраці, прийнятій міністрами культури, освіти, молоді та спорту держав-сторін Європейської культурної конвенції (ETS N 18), було зазначено, що «Рада Європи повинна зміцнити свою роль передового центру із розробки політики для здобуття знань і розвитку навичок та ставлень, необхідних для життя в демократичному суспільстві... З цієї метою, потрібно розглянути можливість створення європейських стандартів у рамках відповідних договірних механізмів...» На 3-му Саміті глав держав і урядів Ради Європи, який відбувся у Варшаві в травні 2005 р., глави держав і урядів закликали «Раду Європи до більших

зусиль у галузі освіти, спрямованих на забезпечення доступу до освіти для молоді в Європі, покращення її якості та сприяння, серед іншого, всебічній освіті з прав людини». На 22-й сесії Постійної конференції європейських міністрів освіти (Стамбул, травень 2007 р.) Президент Постійної конференції міністрів освіти й культурних справ федеральних земель Німеччини зазначив, що ідея розробки рамкового політичного документа з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) Німеччину не особливо цікавить, оскільки ситуація в державах-членах радикально відрізняється. Зокрема, він зауважив, що в Німеччині дуже добре розуміють, що багато країн потребують рекомендацій Ради Європи, і висловив упевненість у можливості досягнути прийняттого для всіх компромісу.

6. Водночас аналогічні події відбувалися й у сфері молодіжної політики. У 2000 р. розпочала свою діяльність Молодіжна програма освіти з прав людини з метою «широкого впровадження освіти з прав людини в молодіжну політику й практику роботи з молоддю». На 7-й Конференції європейських міністрів молоді було підготовлене звернення до Ради Європи з проханням розробити проект рекомендації Комітету Міністрів для держав-членів щодо освіти з прав людини для молоді, включно з положеннями про посилення європейської співпраці у сфері запобігання насильству й поширення досвіду Молодіжної програми освіти з прав людини Ради Європи. У своїй Резолюції CM/Res(2008)23 КМ про молодіжну політику Ради Європи Комітет Міністрів ще більше підкреслює ключову роль освіти з прав людини в молодіжній політиці, визначаючи права людини й демократію пріоритетними питаннями молодіжної політики, включно із «забезпеченням всебічного користування правами й поваги до людської гідності й заохоченням їхньої відданості в цьому питанні».

7. Ще однією важливою й пов'язаною з цим політичною тенденцією в Раді Європи стало зростання інтересу до міжкультурного діалогу. Такий діалог набуває все більшого значення в державах-членах, і станом на сьогодні Рада Європи звертається до нього поряд з іншими традиційними пріоритетними галузями. Зокрема, важливість освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини для зміцнення міжкультурного діалогу була визнана в «Білій книзі з міжкультурного діалогу», виданій у 2008 р.¹

---

¹ «Біла книга з міжкультурного діалогу: жити разом у рівності та гідності» видана Міністрами закордонних справ 47 держав-членів Ради Європи на 118-й сесії міністрів (Страсбург, 6-7 травня 2008 р.)

8. Водночас, у цьому ж напрямку відбулися зміни й на світовому рівні, зокрема, в Організації Об'єднаних Націй (ООН). У Всесвітній програмі освіти в галузі прав людини, яку ухвалила Генеральна Асамблея 10 грудня 2004 р., були поставлені масштабні завдання зміцнювати й розвивати освіту з прав людини, на першому етапі – на рівні початкової і середньої школи в державах-членах. Рада Європи допомагає ООН в затвердженні Всесвітньої програми у сфері освіти з прав людини в Європі на підставі офіційної угоди.

9. У відповідь на ці події, Керівний комітет з освіти Ради Європи (CDED) затвердив програму Ради з діяльності в галузі ОДГ/ОПЛ на третьому етапі проекту у 2006-2009 рр., передбачивши підготовку «Дослідження можливості розробки рамкового документа з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (відповідних договірних механізмів)». Завданнями цього дослідження було вивчення потреби у створенні Європейського рамкового політичного документа в цій сфері; здійснення аналізу чинних рамкових документів і механізмів у межах Ради Європи та в інших міжнародних організаціях, визначення прогалин і недоліків у них; з'ясування потенціалу рамкового документа і надання порад щодо обсягів, варіантів форми і змісту останнього.

10. Провести це дослідження було доручено експертові за підтримки неформальної групи фахівців з декількох країн – спеціалістів в освітній галузі та представників молодіжних організацій. Експерт завершив дослідження у квітні 2007 р.

11. У цьому дослідженні термін «рамковий політичний документ» означає міжнародний юридичний документ (який має або не має зобов'язальної сили), що адресований державам і містить узгоджені стандарти й політику, якої вони мають дотримуватися у сфері ОДГ/ОПЛ. У цьому дослідженні було вивчено історію роботи Ради Європи в освітній галузі для демократичного громадянства, що опирається на головну місію Організації – підтримку прав людини, демократії й верховенства права. У дослідженні зазначено, що постійною практикою Ради Європи у всіх сферах спільних інтересів і діяльності її держав-членів (права людини, національні меншини, соціальна політика, контртероризм тощо) є розробка рамкових політичних документів різної форми, що спонукають до дій на рівні держав-членів і пропонують спосіб поширення добрих практик і підвищення стандартів по всій Європі. У дослідженні також було розглянуто чинні юридичні документи, визначено недоліки

в них і додаткову вартість, яку може запропонувати новий документ. У дослідженні було розглянуто, які форми може мати новий документ – зобов'язальної сили чи без неї, різні варіанти його обсягу й змісту.

12. У висновках дослідження розміщено рекомендації про необхідність прийняття рішення в принципі про початок переговорів щодо форми і змісту нового рамкового політичного документа у цій галузі.

13. Впродовж 2007-2008 рр. це дослідження спочатку було представлено Спеціальній дорадчій групі з освіти для демократичного громадянства й прав людини (ED-EDCHR), а пізніше іншим численним органам Ради Європи, що розглядали його й презентували свої коментарі: Керівному комітету з прав людини (CDDH), Спільній Раді з питань молоді (JCY), Керівному комітету з вищої освіти (CDESR), Бюро Керівного комітету з освіти (CDED) і, нарешті, у березні 2008 р., на пленарному засіданні Керівного комітету з освіти (CDED). Усі ці органи, з якими були проведені консультації, подали свої письмові висновки Керівному комітетові з освіти, що несе першорядну відповідальність за освіту. Консультації також проводилися з координаторами з ОДГ/ОПЛ держав-членів, які подали свої висновки Керівному комітетові з освіти.

14. Під час розгляду документа було окреслено певні тенденції в судженнях. Загалом, усі поділяли аналіз політичних і юридичних передумов і оцінку поточної ситуації, поданих у цьому дослідженні, недоліків у чинних рамкових політичних документах. Також усі погоджувалися із висновком про те, що новий документ може принести значну додаткову вартість. Щодо змісту такого документа, то, загалом, усі дійшли згоди щодо його обсягів і потреби дати чіткі визначення головних термінів, поділити його на розділи з постановкою завдань, принципів і політики, точний зміст яких потребуватиме подальшого тривалого обговорення. Деякі розбіжності виникли щодо пропозиції механізму зовнішнього моніторингу з вимогою, щоб держави регулярно подавали звіти про те, яким чином упроваджується новий документ, на розгляд експертного комітету Ради Європи, який би коментував їх і давав свої рекомендації. Дехто вважав, що це принесе значну користь, тим часом як інші були переконані, що це призведе до зайвих обтяжень. Щодо форми документа, тут думки також розділилися: одні вважали, що документ повинен мати зобов'язальну силу, інші – що ні.

15. На своєму пленарному засіданні 10 березня 2008 р., Керівний комітет з освіти, на замовлення якого було проведено згадане дослідження,

затвердив його, врахувавши всі коментарі інших органів, і вирішив «продовжити дискусію про рамковий політичний документ, працюючи над розробкою проекту цього документа, що буде містити два варіанти: перший – зобов'язального характеру, а другий – не зобов'язального, беручи до уваги роботу, що триває в Спеціальній дорадчій групі з освіти для демократичного громадянства і прав людини (ED-EDHCR) над юридичним документом з головних питань для тих осіб, які розробляють політику». Керівний комітет з освіти призначив деяких зі своїх членів учасниками робочої групи й дав доручення Секретаріатові призначити інших членів групи – експертів у галузі освіти та молоді. Він також поставив завдання надати проекти двох варіантів документа до засідання в березні 2009 р., на якому їх мали б розглянути.

16. Робоча група засідала тричі – у червні, вересні та листопаді 2009 р. На першій зустрічі члени групи обмінялися думками щодо юридичної форми й загальних форми і змісту двох проектів документа й вирішили доручити авторові згаданого раніше дослідження підготувати перший варіант проектів двох текстів. На другій зустрічі робоча група детально розглянула два альтернативних проекти документа й додала до них численні коментарі. Їх врахували в доопрацьованих проектах документів, представлених на третій зустрічі, на якій здійснювали подальше редагування текстів, досягаючи компромісу майже зі всіх суперечливих питань. На розгляд Бюро Керівного комітету з освіти на засіданні в грудні скерували лише декілька варіантів. Бюро зробило вибір і затвердило проект для подання на пленарне засідання Керівного комітету з освіти.

17. На пленарному засіданні Керівного комітету з освіти в березні 2009 р., його членам були представлені два проекти документа. За змістом вони були майже ідентичними, оскільки потреби, на які вони мали відповісти, і цілі, яких вони мали досягнути, були однаковими. Відмінності між ними були лише у формі та юридичних наслідках, оскільки один із них був рамковою конвенцією зобов'язальної сили, написаний із зобов'язальних формулювань, а інший – хартією незобов'язального характеру, у якій було використано м'якші формулювання (англійською – «має/повинен», а не «зобов'язаний»). Єдина суттєва відмінність у змісті була в розділі про моніторинг, оскільки проект конвенції передбачав механізм звітування державами й зовнішній контроль, хоч і полегшений, тоді як проект хартії передбачав проведення державами самооцінки.

18. Під час наступних дебатів усі представники держав, які виступали, погодилися з тим, що необхідно прийняти новий документ і більшістю голосів ухвалили його в незобов'язальній формі Хартії. Зважаючи на це, 20 березня 2009 р. Комітет прийняв рішення, що було офіційно занесене в протокол:

Комітет:

- із задоволенням підтверджує результати роботи робочої групи, що розробила рамковий політичний документ;
- розглянув дві пропозиції, висунуті групою, і віддав перевагу хартії з ОДГ/ОПЛ;
- підкреслює корисність такої хартії для забезпечення сталого розвитку політики й практики ОДГ/ОПЛ у державах-членах;
- розробив дорожню карту для завершення роботи над хартією до пленарного засідання Керівного комітету з освіти у 2010 р...»

19. Першим етапом дорожньої карти була пропозиція запросити всі делегації подавати пропозиції з поправками до наявного тексту хартії до певного терміну. Їх **мала розглядати невелика група, що складалася** з чинних і колишніх голів Керівного комітету з освіти, за підтримки автора згаданого дослідження та за участі делегацій, що запропонували поправки й хотіли взяти участь у процесі розробки документа. Члени цієї групи зустрілися в червні 2009 р. і розглянули всі пропозиції поправок, прийнявши деякі з них і відкинувши інші. Лише в окремих випадках формулювання були суттєво змінені, де за основу було взято запропоновану поправку, чи внесено зміни за власною ініціативою.

20. 9-10 вересня 2009 р. відбулося засідання Бюро Керівного комітету з освіти, на якому розглядався текст документа, доопрацьований на червневій зустрічі, беручи до уваги зауваження від Департаменту юридичних консультацій Ради Європи від 4 вересня 2009 р. Департамент рекомендував прийняти Хартію в рамках рекомендації Комітету Міністрів з огляду на відповідну практику Ради Європи. Бюро подало виправлений і доповнений проект документа разом з юридичними рекомендаціями для розгляду на позачерговому засіданні Керівного комітету з освіти, що відбулося 10-11 грудня 2009 р. Бюро також узяло до уваги перший проект цього пояснювального меморандуму й передало його на пленарне засідання. Членам Керівного комітету з освіти було запропоновано коментувати й вносити поправки до обох текстів.

21. На своєму грудневому засіданні Керівний комітет з освіти розглянув поправки, запропоновані до тексту Хартії. Комітет затвердив редакцію тексту згідно з отриманими юридичними рекомендаціями, у результаті чого Хартія стала додатком до рекомендації Комітету Міністрів, а преамбула до Хартії стала преамбулою до рекомендації. Як уже зазначалося, такий формат гарантуватиме незобов'язальний характер Хартії, оскільки всі рекомендації не є зобов'язальними документами. Крім того, були погоджені декілька інших поправок до тексту Хартії. Керівний комітет з освіти обговорив поправки, запропоновані в пояснювальному меморандумі, і доручив підготувати нову редакцію документа.

22. На своєму засіданні 24-26 лютого 2010 р., Комітет розглянув остаточну версію проекту рекомендації Комітету Міністрів державам-членам щодо Європейської Хартії з освіти для демократичного громадянства (ОДГ) й освіти з прав людини (ОПЛ) та пояснювального меморандуму до неї. Комітет прийняв рішення затвердити проект рекомендації й передати її у Комітет Міністрів з метою її прийняття. Комітет взяв до уваги пояснювальний меморандум до проекту рекомендації і вирішив передати його на розгляд Комітету Міністрів.

II. Коментарі щодо положень рекомендації та Хартії

Рекомендація: преамбула та формальні пункти статей

23. Рекомендацію починають вступні пункти формального характеру й наведені в абзаці 1² повноваження, на основі яких Хартія була прийнята – ті повноваження, що раніше застосовувалися в низці випадків під час прийняття Хартій, особливо в галузі спорту. Тому, традиційно, далі текст преамбули подає міркування, якими послуговувалися держави-члени під час прийняття Хартії й пояснює читачеві її походження й завдання. Така форма положень, коли ряд абзаців починають дієприслівники «Пам'ятаючи» та «Беручи до уваги» тощо, трапляється також у документах, що мають статус конвенції, але не є ознакою такого статусу: це звичайна форма, що застосовується у рекомендаціях Комітету Міністрів, які ніколи не мають зобов'язальної сили.

24. Пункти 2 і 3 преамбули нагадують про головну місію Ради Європи захищати права людини, підтримувати демократію й верховенство

---

² Пункти преамбули фактично не пронумеровані в тексті, але в пояснювальному меморандумі для полегшення посилань їм присвоєна почергова нумерація (пункт 1 для першого абзацу преамбули, 2 для другого тощо).

права й висловлюють переконання, що освіта може відігравати провідну роль у досягненні цієї мети. Такий підхід лежав в основі всього проекту ОДГ/ОПЛ з 1997 р., а Хартія засвідчила відданість держав-членів цьому проекту й стандартам, яких вони прагнуть досягнути.

25. Пункти 4 і 5 преамбули наводять юридичні підстави прав на освіту, викладені у Європейській конвенції з прав людини і в юридичних документах Організації Об'єднаних Націй, у яких є вимога, наприклад, щоб освіта «зміцнювала повагу до основних прав і свобод людини» і «давала можливість кожній людині ефективно брати участь у житті вільного суспільства» (Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1996, Стаття 13(1)), і у Віденській декларації 1993 р., яка підкреслила важливість запровадження теми прав людини в освітні програми й закликала держави зробити це.

26. Пункти 7 і 10 преамбули наводять головні політичні декларації міністрів і рекомендації органів Ради Європи, що становили важливі етапи на шляху до прийняття Хартії. У багатьох аспектах найважливішим попередником Хартії є Рекомендація (2002)12 Комітету Міністрів щодо освіти для демократичного громадянства, на яку ми покликалися вище і яка стосувалася подібної тематики й мала подібні завдання.

27. Пункт 11 преамбули вводить Хартію в глобальний контекст, висловлюючи прагнення, щоб вона сприяла досягненню цілей Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини, що дуже подібні, беручи до уваги те, що Рада Європи є регіональним партнером ООН з цієї програми в Європі.

28. Пункт 12 преамбули посилається на Європейський рік громадянства через освіту, який проводився 2005 р., визначну подію в проекті ОДГ/ОПЛ, і наголошує на одній з основних цілей Хартії, а саме: «розвивати добрі практики в освітній політиці, що провадиться в багатьох державах-членах, як було засвідчено впродовж Року, кодифікуючи їх і поширюючи в країнах Європи».

29. Пункт 13 преамбули визнає ту особливість освіти, яка пронизує увесь текст Хартії, згадану в пункті 4, а саме той факт, що системи освіти держав-членів значно відрізняються, і ці відмінності треба завжди поважати. Ці відмінності можуть бути конституційними, або корінитися в способі організації освіти. Відповідно, уся політика й практики, запропоновані в Хартії, повинні застосовуватися країнами з належною повагою до цих конституційних і структурних особливостей.

30. Пункт 14 преамбули визнає головну роль, яку відіграють неурядові й молодіжні організації в цій галузі освіти. Справді, неформальна освіта все частіше здійснюється такими організаціями, крім того, вони відіграють значну роль у формальній освіті, і, у зв'язку з цим, у багатьох країнах на них покладаються. У цьому пункті преамбули, як і в пункті 10, визнається цінність їхнього внеску й потреба їхньої підтримки.

31. Далі йдуть формальні заключні пункти рекомендації, що, швидше, мають операційний характер, ніж вступний, і, відповідно, написані за допомогою дієслів у дійсному способі. Комітет рекомендує урядам держав-членів запровадити заходи, що містяться в додатку до Хартії, і забезпечити їхнє широке розповсюдження серед органів влади, відповідальних за освіту та молодь. На завершення, Генеральному Секретареві доручено передати рекомендацію урядам держав-сторін Європейської культурної конвенції, які не є членами Ради Європи, а також міжнародним організаціям. Це розпорядження відображає широкий міжнародний характер руху за освіту для демократичного громадянства та освіту з прав людини й прагнення, щоб нова Хартія мала вплив як у Європі, так і поза її межами.

Хартія

Назва

32. Термін «хартія» використовують у міжнародній практиці як для зобов'язальних документів, найвідомішим прикладом яких є Хартія Об'єднаних Націй, так і не зобов'язальних документів, таких як Хартія основних прав Європейського Союзу (вперше прийнята 2000 р.: за Лісабонською угодою 2005 р., більшість держав-членів Європейського Союзу (ЄС) погодилася, що ця Хартія має стати зобов'язальною для них, тоді як для деяких держав-членів вона залишається не зобов'язальною). У практиці Ради Європи цей термін теж є двозначним: Європейська Соціальна Хартія (1961, переглянута 1996 р.) є зобов'язальною, але Європейська хартія участі молоді в місцевому й регіональному житті (2003) не є зобов'язальною. Назву й форму «хартії» було обрано для того, щоб задокументувати прагнення до «вагомшого» документа, ніж ті, що були раніше прийняті Радою Європи в цій галузі, наголошуючи на відданості цій справі. Незважаючи на це, оскільки держави-члени висловили чіткі наміри ухвалити Хартію з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини без зобов'язальної сили, згідно з міжнародним публічним правом, спочатку погодилися, щоб розвіяти

будь-які сумніви, додати підзаголовок «Хартія без статусу конвенції». Проте, коли було вирішено, що Хартія буде прийнята в рамках рекомендації, цей підзаголовок уже був зайвим, оскільки рекомендації та будь-які додатки до них за визначенням не мають зобов'язальної сили. Відповідно, після назви Хартії погодилися додати слова «Ухвалена в рамках Рекомендації CM/Rec (2010)7 Комітету Міністрів». Якщо, що дуже ймовірно, Хартію публікуватимуть без тексту прийнятої рекомендації, ці слова зроблять її незобов'язальний характер повністю зрозумілим.

Розділ I – Загальні положення

1. Сфера дії

33. У цих положеннях викладена матеріальна сфера дії Хартії. Одним із недоліків, зазначених у попередніх юридичних документах під час розгляду й перемовин, що призвели до написання Хартії, було те, що багато з цих документів переважно стосувалися лише освіти для демократичного громадянства або лише освіти з прав людини. Розглядати їх разом, як окремі, але дуже тісно пов'язані теми, було свідомим рішенням. Вичерпність документа вважалася додатковою цінністю нового документа. Відтак постало питання, яким чином розглядати декілька взаємопов'язаних, але різних предметів, чотири з яких згадано в тексті. «Міжкультурна освіта» має на меті захист демократії та сприяння правам людини через розвиток знань, компетентностей, навичок і ставлень, необхідних для взаєморозуміння й поваги в багатокультурних суспільствах. Завдання «Освіти заради рівності» і «миротворчої освіти» є очевидними. «Освіта для сталого розвитку» – це, згідно зі звітом Генерального Директора ЮНЕСКО за серпень 2005 р., «частина підготовки до відповідального громадянства, відданого ідеалам сталого світу, що є справедливим, рівноправним і мирним, де люди піклуються про довкілля й сприяють рівноправності між поколіннями». Метою Декади освіти для сталого розвитку ООН (2005-2014) є сприяння такій освіті і її включення в навчальні програми формальної і неформальної освіти. Освіта для сталого розвитку є дуже схожа до ОДГ/ОПЛ, але її коріння міститься в екологічному русі в рамках ООН, зосереджуючись, головним чином, на екології. Аналогічно, усі теми, згадані вище, входять до сфери ОДГ/ОПЛ, конкретизуючи окремі теми в рамках окремих предметів. Було погоджено, що Хартія не повинна звертатися до цих тем окремо, лише побіжно торкатися їх, коли вони будуть збігатися чи взаємодіяти з ОДГ/ОПЛ.

2. Визначення

34. Попри те, що на першому етапі проекту проводилася значна робота над визначеннями, поняттями тощо, у рамкових політичних документах усе ще не було чітких визначень ключових термінів, таких як «освіта для демократичного громадянства» і «освіта з прав людини». Якщо взагалі й давали їхні визначення, то це, переважно, були довгі твердження, що швидше пояснювали, що цей термін включає, а не що він означає, інакше кажучи, це було не визначення, а опис. При обговоренні й написанні проекту нового документа існувала абсолютна згода щодо потреби створити чіткі й стислі визначення для того, щоб усі, хто здійснює політику й ті, хто прагне зрозуміти та впроваджувати новий документ у життя, знали, що означають ключові терміни.

35. Два ключових визначення в підпунктах і використовували вже чинні визначення: у випадку освіти для демократичного громадянства – визначення, які використовували під час опису Року; у випадку освіти з прав людини – визначення, що використовував офіс Комісара ООН з прав людини. За подальшого розгляду, ці визначення були розширені й уточнені, з тим, щоб вони були ідентичними аж до слів «дозволять їм», а далі відрізнялися, відповідно до різних акцентів, на яких треба було зосередити увагу: навичках для життя в демократичному суспільстві, з одного боку, і підтримці й захисті прав людини — з іншого. В обох визначеннях підкреслено те, що результатом такої освіти є не просто знання, а навички, що ведуть до відповідних дій.

36. Визначення в підпунктах та базуються на визначеннях у КОМПАСІ, посібнику з освіти з прав людини для молоді, опублікованому Радою Європи 2002 р. Під час розробки проекту документа, ці визначення були розширені й уточнені. Наприклад, було погоджено, що визначальною характеристикою формальної освіти є те, що вона веде до отримання документа про освіту, і це було зазначено. Позашкільна освіта також веде до отримання документа про освіту, частіше, ніж неформальна освіта, але було погоджено не ускладнювати текст поясненнями цього питання.

3. Зв'язок між освітою для демократичного громадянства й освітою з прав людини

37. Важливість зв'язку між ОДГ та ОПЛ ніколи раніше не описувалася, наскільки відомо авторам проекту тексту Хартії. У більшості документів Ради Європи, що стосувалися програми, розпочатої 1997 р., у якій

вживалися обидва терміни, вони зазвичай були поєднані просто косою рисою «/», що, звичайно, не дає вичерпного пояснення цього зв'язку. Це відобразилося також у завданнях для дослідження можливості практичної реалізації проекту, тому в дослідженні було зазначено, що цього питання більше не можна уникати і зв'язок цих двох понять слід буде описати в окремому юридичному документі. Цих два поняття перетинаються, оскільки права, важливі для громадянства, - наприклад, виборче право, право на свободу слова й свободу зборів – це класичні права людини, які стосуються сфери ОДГ і ОПЛ. Попри це, існують деякі відмінності, роз'яснити які має на меті текст пункту 3. Як зазначено у цьому пункті, різниця полягає, радше, в акцентах і сфері застосування, ніж у завданнях і практиці.

4. Конституційні структури й пріоритети країн-членів

38. Це важливе положення поглиблює попередні міркування, викладені в пункті 13 преамбули. Під час розробки Хартії й переговорів, було визнано, що держави-члени повинні мати широку свободу дій щодо засобів, за допомогою яких вони виконуватимуть положення Хартії, оскільки їх конституційна структура й системи освіти значною мірою відрізняються – причому, їхні відмінності у галузі освіти навіть більші, ніж у інших сферах європейської співпраці. Наприклад, деякі системи освіти є дуже централізованими, коли навчальні програми й методи навчання визначаються на рівні держави; інші є дуже децентралізованими, де органи місцевого самоврядування й окремі школи мають значну автономію в рамках загальних цілей, визначених державою; у федеральних державах відповідальність за питання освіти несуть уряди окремих суб'єктів федерації. Тому, виникла потреба в підпункті . Підпункт визнає, як стало зрозуміло під час розробки документа, та, особливо, під час проведення Року, що різні держави-члени перебувають на різних етапах щодо законодавчого й практичного запровадження ОДГ/ОПЛ. У деяких державах ці предмети вже були частиною навчальної програми і практики навчання впродовж багатьох років, а в інших їх тільки починають запроваджувати. Отже, пріоритети й потреби цих держав будуть різними, і тому вони можуть обирати, на яких частинах Хартії їм зосереджуватися і в якому порядку.

5. Цілі та принципи

39. Структура Хартії, починаючи з цього пункту, – це перелік цілей і принципів, що, в основному, викладені в пункті 5, і більшість з яких розвинуто й доповнено детальніше в положеннях, викладених у пунктах 6-16. **Широкі й загальні положення пункту 5, все ж, залишаються важливими, оскільки не кожен пункт детально пояснений далі, і вони інформують про всю діяльність держав-членів з ОДГ/ОПЛ.**

40. У вступному формулюванні слово «керуються» є важливим: цілі і принципи забезпечують керівництво, яке не є ані чітким планом, що окреслює політику, законодавство й практику, ані простими міркуваннями. Розробники розглядали інші варіанти, як сильніші («повинні розробляти своє законодавство тощо, відповідно до наступних цілей і принципів»), так і слабші («повинні брати до уваги наступні цілі й принципи під час формування...»), але свідомо обрали сучасне формулювання.

a Це завдання посилається на Віденську декларацію Об'єднаних Націй 1993 р. стосовно забезпечення можливості здобувати ОДГ та ОПЛ для всіх та Європейську конвенцію з прав людини (Стаття 1), поширюючи її на всіх людей на території держави, а не лише громадян.

b. **Те, що освіта, особливо у сфері громадянства й прав людини, є процесом, що триває впродовж усього життя, є постійною темою програм Ради Європи.** Список сторін, зацікавлених у цьому процесі, свідомо є довгим і відкритим («включно з») і включає всі види інституцій, неурядових організацій (НУО) тощо.

c. Цей принцип нагадує про те, що всі форми навчання мають цінність у цьому процесі, навіть коли держави вкладають більше ресурсів у ту форму, на яку вони можуть більше впливати й фінансувати, тобто, формальну освіту.

d. Важливість внеску неурядових і молодіжних організацій підкреслювали вище у зв'язку з пунктом 14 преамбули. **Формулювання «підтримка» є загальним: право на цю підтримку, фінансову чи іншу, не надається, але цей принцип визнає, що неурядові та молодіжні організації потребують її, від держави чи з інших джерел.** Окрема згадка про молодіжні організації також включає студентські організації як важливих партнерів в освіті з прав людини.

е. Для освітніх закладів немає змісту, з одного боку, навчати поваги до демократичних принципів та прав людини, а з іншого – здійснювати управління недемократичним чином. Потреба демократичного врядування в школі та інших освітніх закладах послідовно згадана в програмі Ради Європи. Цей принцип детально пояснений у пункті 8.

ф. Повага до різноманіття є також головним принципом Ради Європи (див., наприклад, молодіжні кампанії «Усі різні, усі рівні»), і однією з головних цілей та переваг ОДГ/ОПЛ є поглиблення розуміння важливості поваги до різноманіття й уникнення конфліктів. Приклади різних релігійних та етнічних груп подані в контексті покращення розуміння цього пункту, але ті самі принципи стосуються й інших груп, між якими можуть виникнути непорозуміння й конфлікти.

г. Аналогічно до визначень ОДГ та ОПЛ, у цьому принципі увага зосереджена на дії, а не просто на набуванні знань і навичок.

і. Цей принцип стосується всіх етапів навчання: як професійної підготовки спеціалістів, так і післядипломної освіти, що пояснено в пункті 9. Особливо важливим він є для неурядового й молодіжного сектора, можливості якого з проведення тренінгів для волонтерів і фасилітаторів навчання часто є дуже обмеженими, тимчасовими й залежними від донорської підтримки.

ј. Нелегко досягнути мети партнерства й співпраці між великою кількістю різноманітних зацікавлених сторін, особливо з огляду на те, що деякі з їхніх інтересів зазвичай можуть конфліктувати, крім того, вони можуть змагатися за обмежені ресурси. Незважаючи на це, співпраця між зацікавленими сторонами може приносити настільки значну користь, що вона вартує тих зусиль, які держави можуть їй присвятити.

ј. Сама Хартія є результатом співпраці між 47 державами-членами Ради Європи, а також результатом співпраці у галузі освіти між державами – сторонами Європейської культурної конвенції. Її юридичні й політичні основи закладені в співпраці, тож наголос на цілях і принципах продовження такої співпраці в майбутньому є прогнозованим. Окрім притаманної для неї переваги, така співпраця й обмін досвідом і добрими практиками можуть принести значну практичну користь, наприклад, зменшити дублювання, сприяти розвитку синергії та скороченню витрат.

41. Пункти з 6 по 16 Хартії містять її основні чинні положення. Вони окреслюють політику в окремих сферах з метою практичного здійснення цілей і принципів, перелічених в пункті 5. Ця політика викладена в загальних термінах, що дає державам-членам значну свободу дій щодо її імплементації і, звичайно, тут також діє пункт 4 (див. пункт 38 вище).

6. Формальна загальна й професійна освіта

42. Як було зазначено вище, основні зусилля в цій сфері Рада Європи спрямувала на формальну освіту, не виключаючи інші форми освіти, але зосереджуючи свою увагу саме на формальній освіті через те, що це конкретно та сфера, де держава має якнайповнішу можливість вносити зміни й досягати результатів. Це положення є добрим прикладом застосування положень пункту 4, оскільки в деяких країнах їхня конституція й структури дозволяють безпосередньо впроваджувати зміни в навчальні програми, тоді як в інших державах центральний уряд може лише заохочувати й звертатися з проханнями до інших органів влади, що мають відповідні повноваження, зробити це. У федеративних державах федеральний уряд майже не несе відповідальності за впровадження змін в освіті. Подібно до цього, деякі держави вже давно запровадили ОДГ/ОПЛ в навчальні програми і мають інші пріоритети, тоді як для інших це все ще першочергове завдання. Хартія надає свободу у виборі різних методів і дій, що будуть застосовуватися для її виконання. **Ще одна сфера, де існують відмінності – це організація формальної освіти між загальним і професійним рівнями.** У тексті підібрано такі формулювання, щоби кожна держава могла застосувати їх до власної системи освіти.

43. Автори проекту розглянули пропозицію від міжнародних освітніх неурядових організацій говорити про включення «компетентностей» з ОДГ та ОПЛу навчальні програми різних рівнів освіти, а не про включення предметів. Термін «компетентності» все частіше вживається в науковій літературі й практиці для опису сукупності навичок, знань і ставлень. Цей підхід радше зосереджується на результатах, ніж на цілях навчання, визнаючи, що ці результати можуть бути комплексними. Автори Хартії побачили привабливість цієї сучасної термінології, але дійшли висновку, що вона ще недостатньо добре розроблена й незрозуміла, на відміну від терміну «навчальна програма», який є загальновідомим і зрозумілим. Незважаючи на це, метою цього положення, беручи до

уваги визначення з пункту 2, є, безсумнівно, забезпечення освіти, яка буде не лише процесом передачі знань, а й сприятиме розвитку навичок і впливатиме на формування ставлення з метою заохочення активної участі в житті суспільства й захисту прав людини.

44. Друге речення підкреслює, що включення ОДГ та ОПЛ в навчальні програми не є одноразовою акцією: існує постійна потреба переглядати навчальні програми, щоб вони були актуальними, а навчальні методи були ефективними. Це стосується всіх держав, незалежно від того, як довго ці предмети були включені в їхні навчальні програми.

7. Вища освіта

45. Відмінність у ситуації з вищими навчальними закладами, порівняно з нижчими рівнями освіти, відображено у вступних дієсловах «повинні сприяти впровадженню», а не «повинні впровадити». Це відображає той факт, що в більшості держав, якщо не у всіх, вищі навчальні заклади самі розпоряджаються своїми навчальними програмами. Те саме стосується академічної свободи, що було головною темою Керівного комітету з вищої освіти, коли він розглядав пропозицію нового рамкового політичного документа у 2007 р. «Вищі навчальні заклади» зазвичай включають університети, але не обмежуються ними.

8. Демократичне врядування

46. Першоречення абзацу підкреслює подвійну користь демократичного врядування в освітніх закладах: воно вартісне й корисне само собою як ефективний метод врядування, а також, зокрема, дає учням можливість досвіду застосування принципів демократії й поваги до прав людини на практиці. Друге речення заохочує до активної участі у врядуванні перелічених зацікавлених осіб «за допомогою відповідних засобів», що включає вказівні розпорядження й навчання. Також воно може включати структури для свідомої й постійної участі учнів на всіх рівнях освіти, що широко визнається як найефективніший спосіб практики демократичного громадянства.

47. Поняття «врядування» в англійській мові (цією мовою розроблялася Хартія) є складним і комплексним, тому його важко передати в перекладі іншими мовами. Воно виходить за рамки простого управління й процесів прийняття рішень і позначає також зв'язок між цими процесами й рішеннями та цінностями і пріоритетами. Одне з визначень є таким: врядування – це «процеси та інституції, за допомогою яких цінності й

пріоритети перетворюються на колективні дії, які підвищують рівень безпеки, добробуту й морального розвитку групи або її індивідуальних членів».

Для подальшого пояснення дуже корисним буде звіт Конференції Ради Європи з урядування у вищій освіті, яка відбулася 2005 р., де точилася гаряча дискусія щодо цього терміну, його значення, перекладу й практичної реалізації. Хоча конференція, перш за все, стосувалася вищої освіти й урядування в інших закладах освіти дещо відрізняється, багато з цих принципів є універсальними.

9. Професійна підготовка

48. Без підготовки вчителів з ОДГ/ОПЛ й інших осіб, наприклад, молодіжних лідерів, у системі освіти й поза нею, така освіта буде неефективною й просто непотрібною. Цей предмет дуже відрізняється від традиційних предметів. Тих, хто буде викладати його, треба спочатку навчити самих. Найкращі методи викладання цього предмета теж є відмінними, і їх також слід опанувати. Це положення робить акцент на підготовці не тільки вчителів, а й тих осіб, які їх навчатимуть.

10. Роль неурядових організацій, молодіжних організацій й інших зацікавлених сторін

49. Важливість ролі неурядових і молодіжних організацій в ОДГ/ОПЛ вже підкреслювалася в пункті 14 преамбули й підпункті пункту 5. Вони не лише виконують значну частину фактичної роботи в освіті, але й активно проводять дослідження, лобіюють інтереси в органах державної влади й підвищують рівень громадської свідомості. Окрім того, вони дуже часто забезпечують єдиний простір, де учні й молоді люди можуть здійснювати й практикувати права людини й демократію. Їхня робота та цінність останньої потребують визнання, і це є основною метою цього положення. Перших два речення наголошують на відданості держави у сприянні виконанню ними своєї ролі і її визнанні. Як і в пункті 5, переваги певній формі підтримки не надають, а сама підтримка, яку держава може надавати, є різною, відповідно до ресурсів і пріоритетів держави. Останнє речення має ширше формулювання, щоб залучити інших гравців, зокрема мас-медіа й широку громадськість до розвитку й пропагування ОДГ та ОПЛ. Формулювання тут свідомо дуже загальні, щоб дати можливість державам виконувати ці положення так, як вони вважають за доцільне у своїй ситуації. Наприклад, це може передбачати

публікацію статей у газетах, рекламні кампанії на телебаченні, розробку веб-сайтів в Інтернеті, роботу з асоціаціями батьків і вчителів, профспілками, релігійними громадами тощо.

11. Критерії оцінювання

50. Як і в будь-якій формі освіти, ОДГ/ОПЛ також повинна мати критерії для оцінювання її ефективності. Розробка цих критеріїв є нелегким завданням, але держави докладають зусиль до розробки таких критеріїв і показників. Зрештою, кожна держава повинна буде прийняти власні критерії, але міжнародна співпраця значною мірою допомагає в досягненні цієї мети, як-от здійснюючи обмін досвідом і розробку спільних критеріїв, особливо в рамках Ради Європи, у межах регіональних груп європейських країн або через мережі координаторів з ОДГ/ОПЛ (див. пункти 12, 14, 15 та 16 нижче). Друге речення наголошує на важливій ролі зворотнього зв'язку від учнів під час розробки критеріїв.

12. Наукові дослідження

51. Наукові дослідження тісно пов'язані з процесом оцінювання. Як пояснює перше речення, дослідження не повинні здійснювати уряди; насправді досвід у сфері освіти показує, що дослідження переважно проводять неурядові організації на міжнародному рівні й на рівні держав-членів, а також інші інституції, незалежні від уряду, навіть коли вони отримують урядове фінансування своїх проектів. Дослідження можуть мати різні цілі й цільову аудиторію. Головною метою наукових досліджень у сфері ОДГ/ОПЛ є забезпечення оцінки поточної ситуації й надання порівняльної інформації для тих, хто займається ОДГ/ОПЛ, для проведення оцінки якості й підвищення ефективності, скорочуючи таким чином непродуктивні заходи й заощаджуючи кошти. Друге речення подає довгий, але невичерпний («серед іншого») перелік прикладів можливих галузей наукових досліджень. Останнє речення про обмін результатами наукових досліджень з іншими державами-членами пов'язане з положеннями про співпрацю в пунктах 15 та 16.

13. Навички для сприяння згуртованості, цінування різноманітності й поведіння з відмінностями й конфліктами

Це положення дає додаткову інформацію про принцип, поданий у пункті 5 і коментарі до нього теж стосуються цього пункту. Це положення виходить за межі вузького поняття вивчення ОДГ/ОПЛ як окремого предмета й заохочує застосовувати принципи ОДГ/ОПЛ

у всіх інших сферах освіти. Його суть – це навчитися жити разом у різноманітному суспільстві, поважаючи відмінності й урегульовуючи конфлікти без насильства. Як сказано у визначенні ОДГ/ОПЛ, ця галузь освіти передбачає не лише здобуття знань, але й набуття навиків і зміни ставлень. Особливу увагу звернено на боротьбу зі всіма формами дискримінації й насильства, зокрема в школі, а саме: цькування й домагання, фізичне, психологічне чи все більш розповсюджене цькування через Інтернет («кібербулінг»).

Розділ IV – Оцінювання й співпраця

14. Оцінювання й перегляд

15. Співпраця в подальшій діяльності

54. Це положення намагається розбудувати вже наявну налагоджену співпрацю в цій галузі серед держав-членів Ради Європи, починаючи з 1997 р., і зосередитися на продовженні виконання Хартії. Три підпункти, і стосуються перш за все самих урядів, тоді як б й е говорять про те, що уряди мають сприяти й підтримувати співпрацю осіб і організацій на їхній території. Європейська мережа координаторів з ОДГ/ОПЛ держав-членів, неурядові та молодіжні організації досягли значних успіхів за багато років, тому ціллію співпраці є підтримка цих зв'язків і синергії, яку вони створюють. Крім того, діючи разом, уряди можуть уникнути зайвого дублювання заходів й ефективніше використовувати недостатні ресурси.

Термін «кодіфікація» у підпункті с означає трансформацію прикладів доброї практики в певний вид норми, яку можна ширше застосовувати, яка, за характером, могла би бути нормативно-правовою, але, швидше за все, мала б форму вказівки чи рекомендацій. Окремі держави-члени мали б здійснити таку кодифікацію в межах своєї юрисдикції, але можливим є також застосування загальних узгоджених вказівок чи правил цілою низкою держав-членів. Насправді ж, сама Хартія є прикладом кодифікації добрих практик.

16. Міжнародна співпраця

56. Це положення розширює сферу співпраці й включає інші міжнародні організації, що є партнерами Ради Європи в роботі з ОДГ/ОПЛ: переважно Організацію Об'єднаних Націй, Європейський Союз і Організацію з безпеки й співробітництва в Європі. Ці чотири організації мають тісні зв'язки на рівні секретаріату й спільно організують важливі зустрічі з цієї теми, однак це положення має на меті заохочувати

тісніші зв'язки між державами-членами, а також всередині цих держав, оскільки часто трапляється, що державні службовці, які працюють у цій сфері в одній міжнародній організації не знають про роботу, що виконують у тій самій сфері в іншій організації. Метою цього положення є поширення інформації про Хартію, напрямки політики й рекомендації щодо практик, прийнятих нею, по всій Європі і за її межами. Звісно, це положення жодним чином не перешкоджає державам-членам, які є також членами інших міжнародних організацій, ділитися своїм досвідом і добрими практиками безпосередньо з цими організаціями.

Агенти з продажу публікацій Ради Європи

БЕЛГІЯ

La Librairie Europeenne –
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: order@libeurop.be
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulica 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel.: +387 33 640 818
Fax: +387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

КАНАДА

Renouf Publishing Co.Ltd.
1-5369 Canotek Road
CA-OTTAWA, Ontario K1J9J3
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-free Tel.: (866)767-6766
E-mail:
order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

ХОРВАТІЯ

Robert's Plus d.o.o.
Marasoviceva 67
HR-21000, SPLIT
Tel.: +385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: +385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

ЧЕХІЯ

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 Praha 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

ДАНІЯ

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KOBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
http://www.gad.dk

ФІНЛЯНДІЯ

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

ФРАНЦІЯ

La Documentation française (diffusion/distribution
France entiere)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tel.: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
http://www.ladocumentationfrancaise.fr

Librairie Kleber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber.com
http://www.librairie-kleber.com

НІМЕЧЧИНА/АВСТРІЯ

UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Alee 6
DE-53175 BONN
Tel.: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
http://www.uno-verlag.de

ГРЕЦІЯ

Librairie Kaufmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINA
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kaufmann.gr

УГОРСЧИНА

Euro Info Service
Pannonia u. 58
PF-1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ІТАЛІЯ

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

МЕКСИКА

Mundi-Prensa Mexico, S.A.De C.V.
Rio Panuco, 141 Delegacion Cuauhtemoc
MX-06500 MEXICO, D.F.
Tel.: +52 (01)55 55 33 56 58
Fax: +52 (01)55 55 14 67 99
E-mail: mundiprensa@mundiprensa.com.mx
http://www.mundiprensa.com.mx

НІДЕРЛАНДИ

Roodveldt Import BV
Nieuwe Hemweg 50
NL-1013 CX AMSTERDAM
Tel.: +31 20 622 8035
Fax: +31 20 625 5493
Website: www.publidis.org
E-mail: orders@publidis.org

НОРВЕГІЯ

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

ПОЛЬЩА

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

ПОРТУГАЛІЯ

Livraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
PT-1200-094 LISBOA
Tel.: +351 21 347 42 82/85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
http://www.livrariaportugal.pt

РОСІЯ

Весь мир
ул.Бутлерова, 17-б
RU-117342 MOSCOW
Tel.: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

ІСПАНІЯ

Mundi-Prensa Libros, s.a.
Castello, 37
ES-28001 MADRID
Tel.: +34 914 36 37 00
Fax: +34 915 75 39 98
E-mail: libreria@mundiprensa.es
http://www.mundiprensa.com

ШВЕЙЦАРІЯ

Planetis Sarl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44(0)870 600 5522
Fax: +44(0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tso.co.uk

США та КАНАДА

Manhattan Publishing Co
2036 Albany Post Road
USA-10520 CROTON ON HUDSON, NY
Tel.: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 271 5886
E-mail: coe@manhattanpublishing.co
http://www.manhattanpublishing.com

Видавництво Ради Європи

FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33(0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int –

Website: http://book.coe.int